

KUR'ÂN'IN ÇİFT KUTUPLU ANLATIM ÜSLUBU¹

COMPARATIVE NARRATIVE STYLE IN THE QUR'AN

Veysel GENİL

Dr., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Araştırma Görevlisi
Dr., Bartın University, Faculty of Islamic Sciences, Research Assistant, Bartın/Turkey

vgencil@bartin.edu.tr

orcid.org/0000-0003-0103-1274

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10 Haziran /June 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2019

Yayın Tarihi/Published: Haziran/June 2019

Atıf/Cite as: Gencil, Veysel (2019). "Kur'an'ın Çift Kutuplu Anlatım Üslubu", *BÜİİFD*, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 60-78.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

¹ Bu makale, *Kur'an'ın Muhataplarını İkna Açısından Sunduğu Mukayeseli Anlatımlar* adlı Yüksek Lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

ÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu kazanması için gönderilmiş olan ilahi bir kitaptır. Onun gönderildiği zaman diliminde Mekke'de yaşayan toplum ise çeşitli gerekçeler ile putlara tapan, dünyalık zevklerini tatmin için yaşayan ve zihinlerinde ahiret fikri yer almayan bir yapıya sahip idi. Bu yapının düzeltilmesi, risalet, tevhit ve ahiret inancının zorlama olmadan kabul edilmesi için de Kur'ân-ı Kerîm çeşitli metotlardan istifade etmiştir. Çift kutuplu/mukayeseli anlatım bu metotlardan biridir. Bireylerin farklı his, idrak, şuur, zihin ve akıl dünyasına sahip olduğu gerçeğini dikkate alan Kur'ân, öncelikle Allah ile putları, dünya ile ahireti, cennet ve cehennemi tanıtmıştır. Ardından bunlar arasındaki bariz farkları anlatmış, muhataplarına ikili şeyler arasında bir tercih hakkı sunmuş ve nihayet onları seçimlerinde özgür bırakmıştır. Bu aşamadan sonra seçim hakkı muhatabındır ve söz konusu muhatap, dilerse imanı tercih edecek isterse inkârı seçecektir. İşte bu çalışmada biz, Kur'ân'ın muhataplarını herhangi bir baskıya maruz bırakmadan ikna etmek amacıyla yararlandığı çift kutuplu anlatımı ele aldık.

Ahahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Üslup, Mukayese, İkna.

ABSTRACT

The Holy Quran is a divine book that has been sent to human beings to gain the happiness of the world and the Hereafter. At the time of the sending of the Qur'an, the people living in Mecca were worshipping idols, living to satisfy their worldly pleasures, and having no idea of the Hereafter in their minds. The Qur'an used various methods to correct this structure and to establish understanding such as prophethood, monotheism and belief in the Hereafter. One of these methods is comparative narrative style. The Qur'an has taken into account the fact that individuals have different worlds of emotions, cognition, consciousness, mind and reason, and has focused on the dilemma of God and idols, the world and the hereafter, and heaven and hell. It then explained the obvious differences between them, gave people a choice between binary things and finally set them free in their choices. After this stage, the right of choice belongs to man, he will choose faith or denial if he wishes. In this study, we discussed the style of comparative narrative which the Qur'an uses to convince people.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, Methods, Comparative, Persuasion.

GİRİŞ

İnsan, haline bırakılmayacak derecede önemli bir varlıktır. Bu nedenle o, tarih boyunca kendisine kılavuzluk edecek ilahi kitaplara muhatap olmuştur. Bu kılavuzların sonuncusu Hz. Peygamber ile gönderilmiş olup bu kitap, O'nun kıyamete değin bâki kalacak mucizesidir.

Kur'ân-ı Kerîm 23 yıllık bir süreçte nazil olmuştur. Bu kısa süre içerisinde onu kabul edenlerin sayısı yüzbinleri aşmıştır. Kuşkusuz bu başarının etkenlerinden biri onun kendisine has üslubudur ve mukayese de bu tür anlatım tarzlarından biridir. İki farklı şeyin özelliklerini tanıttikten sonra bunların birbirleri ile karşılaştırılması anlamına gelen mukayeseyi Kur'ân muhataplarını ikna etmek için kullanmıştır. Fakat bu ikna zorlama yahut muhatabı baskı altına almak suretiyle gerçekleştirilmez. Zira iman özgür iradenin eseridir ve cebren iman olarak kabul edilmemektedir. Aksine Kur'ân muhatabının iradesini özgürce kullanmak suretiyle seçim yapmasını istemektedir. Bu nedenle o, bir şeyin iki yönünü birden gösterir ve ardından muhatabına seçim hakkı verir. Bununla beraber Kur'ân, muhatabının yaptığı seçimin sonuçlarından da sorumlu tutulduğunu bildirir. Dolayısıyla bu makalemizde, mizaçları, akıl, duygu dünyaları farklı olan bütün insanlığa seslenen Kur'ân'ın mukayeseli anlatım metodunu nasıl kullandığını ele almaya çalışacağız. Bu bağlamda öncelikle konumuzun çıkış noktası olan “mesânî” kavramına yer vereceğiz. Ardından “Allah-Tâğüt Mukayesesi”ni konu edineceğiz. İhlas sûresini merkeze almak suretiyle Kur'ân'ın Allah ile putlar arasında yaptığı mukayeseleri inceleyeceğiz. Daha sonra yeniden dirilmeyi mümkün görmeyen muhataplara karşı mukayese ve istifhâm yoluyla öne sürülen deliller üzerinde duracağız. Burada bir alt başlık açmak suretiyle Kur'ân'ın “Dünya – Ahiret” arasındaki karşılaştırmalarına yer vereceğiz. Son sırada ise “Cennet ve Cehennem”i tasvir ettikten sonra Kur'ân'ın muhataplarına seçim hakkı verdiğini fakat bu seçimlerinden sorumlu tutulacaklarını haber verdiğine dikkat çekeceğiz.

Kur'ân'ın çift kutuplu anlatım üslubu kapsamında Hatice Görmez tarafından 2016 yılında sunulan bir doktora çalışması vardır. Görmez, bu çalışmasının giriş kısmında Kur'ân'ın anlatım üsluplarına yer vermekte ardından muhkem-müteşâbih, hakikat-mecazi yemin, tekrar ve kıssa gibi konuları tanıtmaktadır. Ardından ikili anlatım meselesini tayyîb-habîs, vâd-vaîd, rahmet ve azap, hayr ve şer, hasene ve seyyie gibi kavramları inceledikten sonra terğîb ve terhîb meselesine değinmektedir. Takip eden bölümü de bu kavramları merkeze alarak inceleyen yazar son bölümde terhîb'in islam kültürüne yönelik yansımalarını konu edinir.² Yazarın kapsamlı olarak incelediği çalışmasından farklı olarak biz, Kur'ân'ın muhataplarını ikna adına doğrudan sunduğu mukayeseli anlatımlara yer vereceğiz. Bu bağlamda Kur'ân'ın, bir şeyin iki yönünü birden gösterdikten sonra muhatabına seçim hakkı verdiğini ve nihayet bu seçiminden de onu sorumlu tuttuğunu gözler önüne sermeye çalışacağız.

1. Mesânî Kavramı

Konumuzun çıkış noktası مَثَانِي / mesânî kavramıdır. Mezkûr kavram Kur'ân'da iki kez zikredilmiştir.³ Bunlardan biri Zümer 39/23'te yer alır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيًّا

² Hatice Görmez, *Kur'ân-ı Kerim'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb Ve Terhîb*, İstanbul: Kur'ân Araştırmaları Merkezi, 2017.

³ Kur'an-ı Kerim, *Hicr* 15/87; *Zümer*, 39/23.

“Allah sözlerin en güzelini indirmiştir. Allah'ın gönderdiği bu söz, her tarafı birbirini tutan, gerçekleri tekrar tekrar ve karşılıklı olarak beyan eden bir kitaptır...”

Karşılıklı olarak ve tekrar tekrar beyan eden manasında gelen mesânî kavramının iki kökten türediği ifade edilir. Bunlar: التثنية / et-tesniye “ikili, ikişerli” ve التناء / es-senâ’ “övgü” kelimeleridir. Kur'an'ın bir sıfatı olduğu söylenen “el-mesânî kavramı “ikili ifadeler” veya “çok defa tekrar edilen ama bu tekraralarda okuyana da dinleyene de sıkıntı vermeyen anlatımlar” demektir.⁴ Râğib el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) ayeti anlamada التناء es-senâ’ kökünün daha kapsamlı bir mana taşıdığını belirtirler. Zira övgü anlamı içeren bu kavram ile “Kur'an'ı okuyanların, onunla amel edenlerin ve onu başkasına öğretenlerin övgüye layık olacaklarına dikkat çekilmek istenmiştir.”⁵ Bundan başka müfessirlerimiz, “el-mesânî”yi, müjdeler ve ikazlar, umum ve husus, dünya ve ahiret, cennet ve cehennem, evvel ve ahir, kıssalar, meseller, Hz. Âdem ve Şeytan, müminlerin ve fâsıkların halleri vb. gibi örnekler üzerinden açıklamışlardır.⁶

“Mesânî” kavramı Hicr 15/87 ayetinde de “es-seb'u'l-mesânî” ifadesiyle yer alır. Hz. Peygamber onu, Fatiha sûresi'nin bir ismi olarak açıklamıştır.⁷ Şu halde tekrar, övgü ve mukayeseli anlatım gibi manaları taşıyan “mesânî” ile alakalı ayetlerde müfessirlerimizin yaptığı açıklamalar, okuyucuyu, her şey zıddıyla kâimdir anlayışından hareketle karşılıklı anlatımlara götürmektedir. Biz de mesânî kavramının karşılıklı anlatımlar manası üzerinde duracağız. Zira ikili anlatım sistemi, Kur'an'ın ikna sistemi içinde vazgeçilmez bir unsurdur. Cennet anlatılırken cehennem göz ardı edilmemiş, rahmete yer verilirken azap terk edilmemiş, iman açıklanırken küfür unutulmamıştır. Benzer şekilde mümine müjde verilmekte iken kâfire ikaz, uyarı ve azarlama yapılmış, dünya anlatılırken ahiret de ihmal edilmemiştir.⁸ Bu gerçekten hareketle sıradaki başlığımız altında Kur'an'ın Allah ile tâğütler arasında sunduğu mukayeseler ele alınacaktır.

2. Allah-Tâğüt Mukayesesi

Kur'an'ın asli gayesi, her türlü şirkin ve onu besleyen kaynakların kurutulmasıdır.⁹ Kur'an, şirke düşmüş ya da düşebilecek muhataplarına onların içinde buldukları durumun ne kadar da yanlış olduğunu göstermek adına birtakım açıklama ve karşılaştırmalarda bulunur. Bu açıklamalara Kur'an'ın her yerinde rastlamak mümkündür. Bunlar eşliğinde Kur'an muhatabını

⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, c.V, İstanbul: Azim Dağıtım, s. 219.

⁵ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hağâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eğâvil fi vücûhi't-te'vil*, Beyrut: Dâru'l-Marife, h. 1425, s. 565, 939; er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yay., 2012, s. 212.

⁶ el-Beydâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, c.III, Beyrut: Dâru'l Fikr, h. 1425, s. 381; Muhammed Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, c.II, Beyrut: Dâru'l-fikr, s. 107, c.III, s. 70; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, c.III, (thk. Ahmet Ferid), Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, s. 131; Muhammed eş-Şenkîti, *Edvâü'l-Beyân fi İdâhi'l-Kur'an'i bi'l- Kur'an*, Beyrut, Daru'l-Fikri'l- İlmiyye, 1427, s. 434; *Kitâbu Mecmeut't-Tefâsîr*, -el-Beydâvî, en-Neseî, Hazîn ve İbn Abbas-, *et-Tefsîrayni'l-Acebeyni*, c.V, Dâru'l-İhya ve't-Türâsi'l-Arab, 309, Beyrut, ts; el-Âlûsî, Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, c.XIII, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, s.382; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.VII, Yeni Ufuklar Nesriyat, 1990, s.542-543. Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'an*, c.III, (thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr, v.d.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arab, 1420, s. 57; c.IV, s. 76; Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıdâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsîru'l-Menâr*, c.I, Daru'l Fikr, s. 34-35.

⁷ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh: el-Müsnedü min Hadîsi Rasûlillahi ve Sünenihi ve Eyyâmihi*, (nşr.: Muhibbüddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdülbaki), Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400, s.9.

⁸ Kerim Buladı, *Kur'an Kendisini Nasıl Tanıtır?*, İstanbul: Kayihan Yay., 2010, s. 211.

⁹ Kur'an-ı Kerim, *Hud* 11/1-2; *İbrahim* 14/52; *Nahl* 16/2.

eğitmektedir. Bu işlemi en mükemmel şekilde gerçekleştirmek adına Kur'ân her türlü imkândan özellikle mukayeseli anlatımdan istifade eder. Ayrıca Kur'ân'da, karşılaştırılacak şeyler hakkında mukayesenin daha sağlıklı olması için muhataba ön bilgiler verilmektedir. Bu sayede konu hakkında bilgi sahibi olan muhatap sağlam bir çıkarım yapabilecektir.

Kendi hevâsını ilah edinenlerin bahsi Kur'ân'da iki yerde geçer.¹⁰ Bu kimselerin en bariz özelliği kendi arzu ve istekleri doğrultusunda hareket etmeleridir. Helal kılınanları haram; haram kılınanları helal kabul ederler.¹¹ İnançlarında ahiret endişesi yer almaz. Onlara göre eğer ahiret varsa dünyada üst konumda olduklarına göre orada da üst konumda olacaklardır.¹² Kur'ân'ın ilk muhatapları arasında yer alan bu kişiler, aslında, Allah inancından bihaber değildirler.¹³ Onlar, Allah'ı aşkın bir varlık olarak gördükleri için, O'na erişemeyecekleri zannıyla ortak koşmakta idiler. Nitekim Şemseddin Günaltay, Arapların totemizm (klanlara verilen hayvan veya bitki ismi), animizm (ruhçuluk) ve fetişizimden (taşlara tapmak) geçmek suretiyle putlara tapmaya başladığını belirtmektedir.¹⁴ Müşriklerin düşüncesine göre, tapılan bu ilahlar, Allah'a bir yakınlaşma vesilesidir.¹⁵ Zira onlar, putların kendilerine şefaateceklerine inanmaktadır.¹⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere Arapların bir kısmında hatalı da olsa ahiret inancı vardır.¹⁷

Müşriklerin Ehl-i Kitab'ın evlat edinme meselesinde, onlardan etkilenip etkilenmedikleri konusunda ihtilaf vardır. Bununla birlikte,¹⁸ animizm meselesinden hareketle, müşriklerin meleklerin, Allah'ın kızları olduğu iddiasıyla, cinler için onların Allah ile akrabalık ilişkisi olduğu iddiası ve O'na eş tuttukları Kur'ân'da haber verilmektedir.¹⁹ Aynı şekilde cinlerden korktukları için meleklerle tapanların var olduğu rivayeti de mevcuttur.²⁰ Zira cahiliye Arapları, melekleri cinlerden üstün kabul ediyorlardı.²¹

Buraya kadar zikredilenlerden anlaşılacağı üzere, müşriklerin zihinlerinde ahiret gibi Allah inancı da mevcuttur. Üstelik Kur'ân: Yeryüzünü ve gökyüzünü yaratan, yedi kat semâ'nın ve yüce arşın sahibi olup her şeyin yönetimini elinde tutan, koruyup gözeten fakat himayeye ihtiyaç duymayan, güneşi ve ayı insanların hizmetine tahsis eden, gökten yağmuru indirip onunla ölmüş olan toprağı yeniden canlandıran kimdir? Şeklindeki sorulara, Mekkelilerin, "Kesinlikle ve kesinlikle Aziz ve Âlim olan Allah'tır." diye cevap verdiklerini belirtir.²²

Bu temel tespitin ardından Kur'ân, muhataplarının Allah'tan başkasını velî edinmemeleri gerektiğini, zira yegâne velînin Allah²³ ve O'nun bildirdiği kimseler olduğunu söyler. Buna göre muhatapların hakiki velîleri O'nun resulü, muhacirler, malları ve bedenleriyle cihad edenler,

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, *Furkan* 25/43; *Casiye* 45/23.

¹¹ en-Nesefî, *Medârik*, c.III, s. 303; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1007.

¹² Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/36; *Fussilet* 41/50.

¹³ Kur'an-ı Kerim, *Neml* 27/66-68

¹⁴ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 1997, s. 63-69.

¹⁵ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/3.

¹⁶ Kur'an-ı Kerim, *Yunus* 10/18. bkz. Elmalılı, IV, 463

¹⁷ Kur'an-ı Kerim, *Neml* 27/66-68.

¹⁸ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed*, c.I, İstanbul: Düşün Yay., 2011, s. 344.

¹⁹ Kur'an-ı Kerim, *Enam* 6/100; *Yunus* 10/68; *Kehf* 18/4-5; *Nahl* 16/57; *Enbiya* 21/26-27; *Saffât* 37/149, 150, 159

²⁰ Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara: Ankara Okulu, 2003, s. 187.

²¹ Toshihiko İzutsu, *God and Man in the Qur'an*, Kuala Lumpur: İslamic Book Trust, 2002, s. 9.

²² Kur'an-ı Kerim, *Müminûn* 23/83-89; *Ankebut* 29/61, 63; *Lokman* 31/25; *Zümer* 39/28; *Zuhruf* 43/9, 87.

²³ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/256; *Enam* 6/51, 196; *Tevbe* 9/116; *Yunus* 10/3; *Hud* 11/20; *Yusuf* 12/101; *Rad* 13/11; *Secde* 32/4.

namaz kılanlar, zekât verenler ve birbirlerine yardımda bulunanlardır.²⁴ Allah'tan başka edinilen velîler ise muhatapların kendileri için aslında birer düşmandır.²⁵ Çünkü bu türde velîler arasında olan tâğüt, kişiyi iman aydınlığından küfür karanlığına sevk eder. Buna mukabil Allah'ı velî kabul eden kimse de küfrün karanlığından imanın aydınlığına ulaşır.²⁶ Allah'a ortak koştuğu için muhatabın kendisine velî kılınan tâğüt muhatabının üzerinde etkili olur²⁷ ve onu öncelikle fakirlikle korkutur ve onun haramları işlemesini telkin eder. Bu sayede onu cehenneme davet eder. Bunlara mukabil Allah muhatap aldığı kullarına mağfiretini, cennetini ve lutfunu vaad eder.²⁸ Tâğüt, muhatabını cihad mevzusunda güçlü düşman ile korkutmaya çalışırken, Allah bu türden muhataplarını cehennem ile korkutur.²⁹ Allah muhatabının tövbe etmesini isterken, tâğüt kendisine tabi olanların sarpa sarmasını, doğru yoldan sapmasını ister.³⁰ Dolayısıyla tâğüt'u kendisine rehber olarak seçen muhatap, onun telkini ile azgınlığa sürüklenir ve sonunda çok kötü bir velî edindiğine pişman olur.³¹

Kur'ân, velî edinme durumunun akibetini beyan etmesinin yanı sıra muhataplarına Allah'ı ve tâğütü tanıtır. Konumuz açısından bu tanımların tamamını nakil yerine Allah'ın en genel manada tanıtıldığı İhlas sûresi üzerinden karşılaştırmaya gideceğiz. Zira Hz. Peygambere sorulan "Senin ilahın kimdir?" sorusuna cevaben:

"De ki: O Allah'tır."³² ayeti ve devamı inmiştir. O ki ikincisi olmayan tek birdir. Evvel ve ahir ortaktan münezzehe hiçbir şeyin kendisine benzemediği hep bir ve yegâne birdir..³³ Hâlbuki müşriklerin taptığı pek çok tâğüt vardır. Bu gerçeği Kur'ân, Hz. Yusuf'un ağzından şu soruyu sorarak muhataplarına ikrar ettirir: "Farklı farklı ilahlar mı yoksa Tek ve Kahhar olan Allah mı daha hayırlıdır?"³⁴ Hz. Yusuf'un (a.s) sorduğu bu soru: "Tümü birbiriyle ihtilafli ve birçok ortağı olan kimsenin emrindeki adam ile tamamen, bir kişiye bağlı bulunan adamın durumu... içinde buldukları şartlar açısından bu iki adam eşit olabilir mi?"³⁵ âyetiyle açıklanmakta ve muhatap istifham-ı inkârî³⁶ ile karşılaştırmaya yönlendirilmektedir.

"Allah Samed'dir."³⁷ Her şey O'na ihtiyaç duymaktadır, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.³⁸ Hâlbuki diğer ilahlar hep bir başkasına muhtaçtır. Kendilerine de başkalarına da fayda ve zarar veremeyen, tamamı toplansa sivrisineği bile yaratamayan ama kendileri yaratılmış olan, ölüp de zaman diriltileceklerini dahi bilmeyen, ölümden, hayat vermede ve yeniden dirilmede de hiç bir

²⁴ Kur'an-ı Kerim, Maide 5/45; Araf 7/96; Enfal 8/72.

²⁵ Kur'an-ı Kerim, Kehf 18/50.

²⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/221, 256-257; Yunus 10/25.

²⁷ Kur'an-ı Kerim, Araf 7/27; Nahl 16/100.

²⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/268, 221.

²⁹ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran 3/175; Zümer 39/16.

³⁰ Kur'an-ı Kerim, Nisa 4/28.

³¹ Kur'an-ı Kerim, Araf 7/202; Nisa 4/38.

³² Kur'an-ı Kerim, İhlas 112/1.

³³ Yazır, *Hak Dini*, c.X, s. 63. Kur'ân'da Allah'tan başka ilah olmamasının sebepleri beyan edilir. Buna göre Şâyet Allah ile beraber bir takım ilahların da hakiki ilahlığı söz konusu olsaydı, her tanrı sadece kendi yarattığı âlemlerle ilgilenir, yalnızca onu kayırır ve böylece çok geçmeden bütün bir kâinat mutlak bir karışıklık içine yuvarlanır giderdi. Kur'an-ı Kerim, *Enbiya* 21/22; *Müminûn* 23/91.

³⁴ Kur'an-ı Kerim, *Yusuf* 12/39; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, c.II, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yay., 1999, s. 464.

³⁵ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/29.

³⁶ Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, *Uslûbu'l-İstifhâm fi'l-Kur'ân*, Şam: Mektebetü Gazali, 2000, s. 125.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, *İhlas* 112/2.

³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1228.

rolü olmayan şeylerdir.³⁹ Tapınılan melekler ve peygamberler hariç⁴⁰ diğer “hepsi cehennemde odun olacak nesnelere”⁴¹ Kur’ân bu gerçeği de bildirdikten sonra “Hiç bir şey yaratamayan ve kendileri yaratılmış şeyleri mi Allah’a ortak kabul ediyorlar.”⁴² sorusunu yöneltir. Bu durumun doğru olmadığını:

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

“Hiç yaratan ile yaratmayan bir olur mu?”⁴³ diye sormak suretiyle muhatabını istihfâm-ı inkârî ve tevbihî metoduyla⁴⁴ ikinci bir karşılaştırmaya yönlendirir.

Allah’ın ne babası ve annesi, ne evladı ve ne de eşi vardır.⁴⁵ “Böyle doğmuş ve doğurmuş bir Allah olmadığı gibi, olması da mümkün değildir. Çünkü doğuran fani ve muhtaçtır, doğan da kadim olamaz. Sonradan olmuş hâdis, aynı zamanda faniye muhtaç olur. Ehad ve samed olan Allah Teâlâ’nın zatında ne geçmişte ne gelecekte yokluk, eksiklik ve fanilik bulunmaz.”⁴⁶

Bu bağlamdaki âyetlerde, hem Hıristiyan’lara hem de Yahudi’lere cevap verilmektedir. Zira Hz. Üzeyr ve Hz. İsa’ya –güya- Allah’ın oğulları olmaları sebebiyle ulûhiyet isnat edilmekte idi. İlgili âyetlere ek olarak Kur’an, Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın yemek yediklerini haber vermektedir.⁴⁷ Bu “yemek yeme” hadisesi önemlidir. Zira yemek yeme durumu bir zarurettir. Fakat bir o kadar da mecburi olan mesele yenilen şeylerin vücuttan çıkarılması zorunluluğudur. “Kur’ân, edebe mugayir olan tanımlamaları alenî yapmaksızın muhatabının bu durumu düşünmesine yol açmaktadır.”⁴⁸ Muhatabın zihnine yöneltilen soru olmaktadır: “Yemek yiyen ve ardından yediğini vücudundan çıkarma mecburiyetinde olan bir kimse ilah olabilir mi?!”

Allâh’a denk olabilecek hiçbir şey yoktur.⁴⁹ O, bütün kâinatın yaratıcısı, sahibi ve hâkimidir. Buna karşın putların hiçbir şeye malikliği söz konusu değildir. Onların, yarattıkları hiçbir şey yoktur. Hiçbir şeyi yaratamadıkları gibi yaratılan⁵⁰, başa gelen musibetleri kaldırma veya değiştirme kudreti olmayan,⁵¹ dolayısıyla ne ölümden, ne hayatta ne de yeniden diriltirmede hiçbir güçleri bulunmayan şeylerdir.⁵² Kur’an, bu ifadeleri sonrasında, “Aksini ispatlayacak bir

³⁹ Kur’an-ı Kerim, *Maide* 5/76; *Enam* 6/71; *Araf* 7/192, 196; *Yunus* 10/18; *Rad* 13/16; *Nahl* 16/21; *Enbiya* 21/43, 58, 66; *Furkan* 25/3, 55; *Hac* 22/12, 73-74.

⁴⁰ Kendilerine tapınılan meleklerle ve peygamberlere ki onların her biri O’nun rahmetini umar ve azabından korkarken ve O’nun rızasını kazanmak için çaba sarf ederken (Kur’an-ı Kerim, *İsra*, 17/56) kıyamet günü sorulan “Onları siz mi saptırdınız yoksa onlar zaten saptırılmış kimseler mi idiler?” sorusuna “Sınırsız kudret ve yüceliğiyle Seni tenzih ederiz!” diye cevap verecekler, “Senden başka dost, efendi edinmek bize yakışmaz! Fakat bunlara gelince, Sen bunlara ve babalarına dünya hayatının tadını çıkarmaları için fırsat verdin; öyle ki, onlar da sonunda Seni anmayı büsbütün unuttular; çünkü bunlar her türlü iyilikten yoksun kimselerdi, aslında cinlere tapıyorlardı.” diye cevap vererek kendilerine tapanların tapmalarını reddedeceklerinin beyan edildiği gibi, (Kur’an-ı Kerim, *Furkan* 17-18, *Sebe* 34/41; *Fatır* 35/14.) bir takım şeylere tapan kimselere “Hiç bir sağlam deliliniz olmadığı halde ortak koştuklarınız nerede? sorusunun da sorulacağını ama bu soruya hakıyla cevap verilemeyeceğinin de haberi Kur’an’da verilmektedir (Kur’an-ı Kerim, *Hac* 22/71; *Kasas* 28/62, 74; *Fussilet* 41/48; *Ahkaf* 46/4; *Necm* 53/23). Dahası Şeytan’ın da kendisine koşulan şirki reddedeceğini beyan eden Kur’an, Kıyamet günü, mabutların, kendilerine tapanlara düşman olacağını da haberini vermektedir. (Kur’an-ı Kerim, *İbrahim* 14/22; *Ahkaf* 46/6).

⁴¹ Kur’an-ı Kerim, *Enbiya* 21/98-99.

⁴² Kur’an-ı Kerim, *Araf* 7/191.

⁴³ Kur’an-ı Kerim, *Nahl* 16/17.

⁴⁴ Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, *Üslûbu’l-İstihfâm fi’l-Kur’ân*, s. 54, 74.

⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, *Enam* 6/101; *Muminûn* 23/91; *Furkan* 25/2; *İhlas* 112/3.

⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, c.X, s. 59.

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, *Maide* 5/75.

⁴⁸ Hayati Aydın, *Kur’ân’da Psikolojik İkna*, İstanbul: Timaş Yay., 2006, s. 40

⁴⁹ Kur’an-ı Kerim, *Şura* 42/11; *İhlas* 112/4.

⁵⁰ Kur’an-ı Kerim, *Nahl* 16/20; *Fatır* 35/40.

⁵¹ Kur’an-ı Kerim, *İsra* 17/56.

⁵² Kur’an-ı Kerim, *Furkan* 25/4.

deliliniz veya bilgi kırıntınız varsa getirin!" diye de meydan okumaktadır.⁵³ Ayrıca bu meydan okumayı kuvvetlendirecek tarzda, "De ki: "Allah'a ortak koştuğunuz varlıkları, güçleri ve Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınızı gerçekten hiç düşündünüz mü? Bana onların yeryüzünde ne yarattıklarını gösterin; yoksa onların göklerin yönetiminde bir katkıları mı var sanıyorsunuz!"⁵⁴ şeklindeki istifhâm-ı inkârî örneğini de sunmaktadır.

Kur'ân yine de putlara yalvaracak olanlara şu açıklamayı yapar:

"Onlara yol göstermeleri için yalvarsanız, işitmezler; baktıklarını sanırsın, oysa görmezler."⁵⁵ "Size cevap verecek durumda olmayan varlıklara mı yol göstermeleri için yakarıyorsunuz? Onlara ister yakarın, ister karşılarında susun, bir şey fark etmez."⁵⁶ Zira Allah hak'tır, diğerleri bâtıldır.⁵⁷ "Hakikat terkedildikten sonra bâtıldan başka ne vardır."⁵⁸ "Öyle ise bile bile bâtıla iman edip Allah'ın nimetlerini inkâr edilir mi?"⁵⁹ diye istifham-ı inkârî ve tevbîhî yoluyla sorulmaktadır.⁶⁰ Bu bildiriye yaptıktan sonra Kur'ân muhataplarına farklı bir soru sorar: "De ki: "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklar arasında hayatı yoktan var edip de sonra onu tekrar tekrar yaratan var mı?" De ki: "Bütün hayatı yoktan var eden ve sonra tekrar tekrar yaratan sadece Allah'tır. Hal böyleyken, nasıl oluyor da, yanlış hüküm veriyorsunuz!" De ki: "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklardan sizi hiç hakka ulaştıran var mı? De ki: "Hakka eriştiren yalnızca Allah'tır. Öyleyse, hakka ulaştıran mı takip edilmeye layıktır, yoksa yol gösterilmedikçe kendi başına doğru yolu bulamayacak durumda olan mı?"⁶¹ Allah ile tâğutun karşılaştırmasının yapıldığı bu ayetlerde de görüldüğü üzere yaratanın, diriltenin, hidayete erdirenin sadece Allah olduğu, tâğuta ise yol göstermedikten sonra kendi yolunu bile bulamayacak iken nasıl bir başkasına yol göstermesinin mümkün olabileceği istifhâm-ı inkârî yoluyla sorulmaktadır.

Kur'ân, ısrarla Allah'tan başkasına kulluk yapanlara temsil yoluyla mukayeselerde bulunur: *"Allah size iki insan örneği veriyor: Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasına bağımlı bir köle; diğeri de kendisine katımızdan bir armağan olarak güzel bir rızık bahsettiğimiz özgür bir insan ki, o rızıktan gönlünce, doğru yolda harcamalar yapıyor. İmdi, hiç bu iki insan bir tutulabilir mi! Bütün övgüler Allah'a yakışır fakat onların çoğu bunu bilmezler. Ve yine Allah size başka iki insan örneği veriyor: Onlardan biri, elinden hiçbir iş gelmeyen bir dilsiz ki, efendisinin sırtında gerçek bir yük; öyle ki, o hangi işe koşsa olumlu bir sonuç alamıyor. Peki, işte böyle biri, doğru ve hakça olanın yapılmasını emreden ve kendisi de dosdoğru bir yolda yürüyen bilge bir kimseyle hiç bir tutulabilir mi?"⁶²*

Görüldüğü üzere ayette yine istifham-ı inkârî ve tevbîhî üslubuyla⁶³ iki insan mukayesesi yapılmaktadır. Temsil yoluyla yapılan bu mukayesede muhataplara kendi bildikleri şeylerden yola çıkılarak onların düşünmeleri hedeflenmiştir. Birinci örnek onların günlük hayatlarından alınmıştır. Onların hizmetçileri ve köleleri bulunuyordu. Bu kölelerin hiçbir şeyleri olmadığı gibi

⁵³ Kur'an-ı Kerim, *Ahkaf* 46/4.

⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, *Fatır* 35/40; *Ahkaf* 46/4; bkz. Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, s. 116.

⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, *Araf* 7/198; *Fatır* 25/14.

⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, *Araf* 7/193.

⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, *Hacc* 22/62; *Lokman* 31/30.

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, *Yunus* 10/32.

⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, *Nahl* 16/72.

⁶⁰ Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, s. 76.

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, *Yunus* 10/34-35.

⁶² Kur'an-ı Kerim, *Nahl* 16/75-76.

⁶³ Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, s. 76.

hiçbir şeye de güçleri yetmezdi. Mekkeliler hiçbir şeye gücü yetmeyen zavallı köle ile dilediğini yapabilen mülk sahibi efendiyi bir tutmazlardı. O halde nasıl olur da kulların efendisi ve sahibi olan Allah ile hepsi de O'nun kulu olan birini veya bir nesneyi bir tutabilirlerdi?! İkinci örnek hiçbir şey bilmeyen ve başarı elde edemeyen zayıf, dilsiz ve geri zekâlı bir adam ile konuşabilen, güçlü, adaleti emreden, doğruluk, iyilik yolunda çalışan bir adamı tasvir ediyor. Akli dengesi yerinde olan biri, bu iki örneği aynı tutamaz. Nasıl olur da bir put veya taş ile her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, iyiliği emreden, doğru yola ileten Yüce Allah bir tutulabilir?!⁶⁴

Bütün bu istifhâm-ı inkârî anlatımlar ile yapılan mukayeselerden sonra Kur'ân, hiç bir zorlama yapmaksızın muhatabını ilah konusunda bir seçime götürmektedir. Bundan sonra karar vermek ve bu karar doğrultusunda hareket etmek muhatabın elindedir ve o, seçiminde tamamen özgürdür. Dilerse kabul eder, dilerse inkâr eder.⁶⁵ Bununla birlikte o, özgürlüğünden de mesuldür.

3. Kur'ân'ın Yeniden Yaratılışın İspatı İçin Sunduğu Mukayeseler

Kur'ân, "Yaratılışını unutarak çürümüş kemiği yeniden kim diriltecektmiş?" vb. gibi sözler ile Allah'a misal verildiğini,⁶⁶ bir nutfeden yaratıldığı halde Allah'ın dinini ve ahireti inkâr ederek O'na hasım kesildiğini⁶⁷ belirtir. Ardından yeniden dirilmeyi mümkün görmeyenlere şöyle cevap verir: "İnsanı ilk defa kim yarattı ise yine O diriltecektir."⁶⁸

Kur'ân'ın pek çok ayette vurguladığı üzere birtakım muâriz grubu yeniden dirilmeyi imkânsız olarak görmektedir. Bu nedenle Kur'ân, onlara insanın ilk yaratılışını hatırlatır: "Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmeyi şüphe ile karşılıyorsanız bilin ki, sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir vakte kadar rahimlerde bekletiriz; ardından sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İcinizden kimi vefat eder; yine kimi de ömrün en verimsiz çağına götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kabarıp ve her çeşitten iç açıcı bitkiler verir."⁶⁹

Burada muhataba verilmek istenen mesaj bir şeyi bir defa yapmış olanın aynı şeyi ikinci defa da yapabileceği gerçeğidir. İlk yaratılışlarını inkâr etmediklerine göre kendilerini yaratan Allah'ın bunu tekrar yapmasının çok daha kolay olacağı ikaz edilmektedir. Sunulan ayette ve benzer ayetlerdeki özelliklerden bir diğeri insanın yaratılışı ile kâinattaki mevcudatın genelde bir arada zikredilmesidir. Zira ayetin başında insanın yaratılışına atıfta bulunulurken, sonunda yeryüzünün ölüye benzetilmesi, yağın yağmur ile yeniden dirilmesi durumu gözler önüne serilmektedir. Kurumuş olan yeryüzündeki şeyler, su ile nasıl tekrardan canlanıyorsa yeniden dirilme de tıpkı bunun gibi gerçekleşecektir.

⁶⁴ Seyyid Kutub, *Fî-Zılâli'l-Kur'ân*, c.IX, (çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul: Hikmet yay., s.217

⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, *İsra* 17/107; *Kehf* 18/29; *Fussilet* 41/40; *Müzzemmil* 73/19; *İnsan* 76/29; *Nebe* 78/39.

⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, *Meryem* 19/66; *Yasin* 36/78.

⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, *Nahl* 16/4; *Yasin* 36/77.

⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, *Yasin* 36/79.

⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, *Hacc* 22/5.

Yeniden yaratılmayı imkânsız gören muârıza, Kur'ân, kâinattaki diğer olayları örnek göstermekte ve ondan yaratılmış olan şeylere dikkat etmesini istemiştir.⁷⁰ Zira yedi kat sema ve yedi kat arz⁷¹ bir gayeye hizmet maksadıyla mükemmel bir uyum içinde var edilmiştir.⁷² Bunu ifade için Kur'ân: "Göğe bakmaz mısınız, nasıl kurmuş ve onu süslemişiz? Hiçbir çatlağı yok,⁷³ birbiri ile uyum içerisindedir.⁷⁴ Çünkü kudretimiz ile göğü biz inşa ettik ve onu sürekli genişletmekteyiz.⁷⁵ Üstelik evvelinde yerler ile gökler bitişikken onları da biz ayırdık.⁷⁶ Belirli ölçülerde, tatlı⁷⁷ ve tertemiz olan sular akıtıp, bunlar ile kurmuş topraklara hayat veriyoruz. Aynı sudan beslenmelerine rağmen farklı lezzet ve renkleri olan has bahçeler, sıra sıra meyveleriyle boy boy hurma veren⁷⁸ güzel bitkiler bitiriyoruz ki siz de hayvanlarınız da o nimetlerden istifade ediyorsunuz.⁷⁹ Görebildiğiniz direk olmaksızın, yağmurun indiği o semayı güvenli bir kubbe halinde yaratan, güneşe ve aya,⁸⁰ takdir edilen zamana kadar görevlerini ifa ettiren, yeryüzünü uzatıp genişleten, üzerine sarsılmaz dağları kazık gibi çakan, bu dağlardan nehirler çıkartan ve bu ve üzerlerinde yollar var eden de Allah'tır.⁸¹ Her türlü canlıyı buralara yayan,⁸² geceyi dinlenmeye; gündüzü çalışmaya uygun hale getiren O^dur. ⁸³ Dolayısıyla O bütün bu kâinatı üstelik misliyle⁸⁴ muhatabının parmak uçlarına kadar⁸⁵ "Kün!" emriyle yeniden yaratma gücüne sahiptir. Bütün bunları yaratırken de O, hiç yorulmamışken⁸⁶ muhatabının yeniden dirilmeye inanmama veya inanamama düşüncesini de hatırlatarak:

ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا

"İnsan olarak sizin yaratılmanız mı yoksa bütün bu kâinatın yaratılması mı daha zor?"⁸⁷ diye ilk soruyu sormaktadır. Bu soru sayesinde muhatabına onu ikna için mukayese yapmakta ve ardından bu sorunun cevabını başka bir sûrede:

لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"Kâinatın yaratılması tabii ki insanın yaratılmasından daha büyük bir olaydır."⁸⁸ diye vererek muhatabının düşünme yetisinin harekete geçmesine yardımcı olmaktadır. Doğal olarak göklerin ve yerlerin yaratılması, insanın yaratılışı ile kıyaslandığında daha büyük bir iş olduğu açıktır. İnsanın yaratılışı ile kâinatın yaratılışını ortaya koyduktan sonra Kur'ân bir başka soru daha sorar:

أَفَعِيبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, Araf 7/185; Sebe 34/9.

⁷¹ Kur'an-ı Kerim, Talak 65/12.

⁷² Kur'an-ı Kerim, Mülk 67/3-4.

⁷³ Kur'an-ı Kerim, Kaf 50/6.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Mülk 67/3; Nuh 71/15.

⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, Zariyat 51/47.

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Enbiya 21/30.

⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, Mürselat 77/27.

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, Rad 13/4; Nahl 16/65; Furkan 25/48-49; Şuara 26/7; Kaf 50/9-11.

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, Secde 32/27; Zuhruf 43/11.

⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, Nuh 71/16; Yunus 10/5.

⁸¹ Kur'an-ı Kerim, Rad 13/3; Enbiya 31-32; Nuh 71/15-16; Mülk 67/15.

⁸² Kur'an-ı Kerim, Nisa 4/1; Lokman 31/10.

⁸³ Kur'an-ı Kerim, Yunus 10/67; Rad 13/3; İsrâ 17/12; Furkan 25/47; Neml 27/86; Kasas 28/73.

⁸⁴ Kur'an-ı Kerim, İsrâ 17/99.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Kiyamet 75/3-4.

⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/155; Ahkaf 46/33.

⁸⁷ Kur'an-ı Kerim, Naziyat 79/27.

⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, Mümin 40/57.

“İlk yaratma ile yorulup aciz mi kaldık ki, yeniden yaratamayalım. Aslında onlar yeniden yaratılma konusunda şüphe içerisindedir.”⁸⁹ İlk yaratma konusunda, benzer nitelikteki diğer ayet de şu şekildedir:

...أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ

“İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? Onun aslı, atılan bir meni damlası değil miydi? Sonra ana rahmine tutunan yapışkan bir hücre oldu da, Rabbi onu yaratıp düzenledi. Ondan erkek ve dişi olarak her iki cinsi yarattı Bütün bunları yapan, ölüleri diriltmeye kadir olmaz olur mu?”

Allah insanı yoktan var ettiği gibi, o yok olduktan sonra da yeniden var etme kudretine maliktir. Üstelik i bir şeyi ilk defa ve örneksiz olarak yaratmak –Allah için her ne kadar zor değilse de- aynı şeyi ikinci defa yaratmak daha kolaydır. Kur’ân ayrıca Allah’ın kudretini muârizlarına göstermek ve O’na zor hiçbir şeyin olmadığı ispat için şu ayeti de haber vermektedir:

مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا نَبْعَثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Sizin yaratılmanız ve diriltmeniz, tıpkı tek bir kişinin yaratılması ve diriltmesi gibidir, Allah her şeyi bilen ve görendir.”⁹⁰

Kur’ân, Allah’ın kudretini de göstermek suretiyle muhatabın his dünyasına karşılaştırmalı örnekleri sual yoluyla sunmakta ve ondan hakkı kabul etmesini beklemektedir. Burada, muâriz şayet selim aklını bozmamış ise verilen misallerden gerçeğe doğru ulaşma yolunda bir adım atacak ve yeniden dirilişin olabirliğine biraz daha iyimser bakacaktır.

2.3.1. Dünya ve Ahiret Mukayesesi

Kur’ân, muhatabının iman etmesi ve hayatını imanı doğrultusunda sürdürmesi için ihtiyaç duyulan çeşitli örnekleri farklı üsluplar ile sunmuştur.⁹¹ Bu bağlamda onu kabul edenler ile etmeyenlerin hayatları, ölümleri ve öldükten sonra karşılaşılabilecek olduğu durumları göstermiş ve seçimlerinde muhatablarını özgür bırakmıştır.⁹²

Çarpıcı örnekleriyle muhatabına dünya hayatını gösteren Kur’ân, onu gelip geçici bir faydalanma yeri olarak isimlendirmiştir.⁹³ Dünya hayatı, nesil ve servet insan fitratına sevdirelmıştır.⁹⁴ Fakat Kur’ân muhatablarının her iki dünya için çalışmasını ve varlık âlemindekilere faydalı olmalarını, ahiret için çalışırken dünyadan da istifade etmelerini emretmiştir.⁹⁵ Dünya için çalışırken kişinin ahiretini unutmaması gerektiğini aksi halde kendisinin de unutulacağını ikazı yapılmıştır.⁹⁶

İnsanoğluna yaratılış itibariyle servet ve karşı cinsin sevdireldiğine dikkat çeken Kur’ân, dünya hayatının sürekli olmadığını tekrar tekrar hatırlatır. Bu nedenle insanın gözü önündeki oluşumlara dikkat çeker. Doğa olayları bunlardan biridir. Kur’ân, yağın yağmur sayesinde, toprakta insanın hoşuna gidecek renk cümbüşlerini ortaya çıkmasına sebep olduğunu fakat bir

⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, Kaf 50/15.

⁹⁰ Kur’an-ı Kerim, Lokman 31/28.

⁹¹ Kur’an-ı Kerim, Kehf 18/54; İsrâ 17/89; Ankebut 29/43; Zümer 39/26.

⁹² Kur’an-ı Kerim, İsrâ 17/107; Kehf 18/29; Fussilet 41/40; Müzzemmil 73/19; İnsan 76/29; Nebe 78/39.

⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 214.

⁹⁴ Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmran 3/14; Kehf 18/46.

⁹⁵ Kur’an-ı Kerim, Kasas 28/77.

⁹⁶ Kur’an-ı Kerim, Araf 7/51; Tevbe 9/67; Taha 20/124; Sad 38/26; Secde 32/14; Casiye 45/34.

müddet sonra bunların solup yok olduğunu ve sanki daha öncesinde oradaki bütün güzelliklerin hiç var olmamış gibi kaybolduğu gerçeğini hatırlatır. ⁹⁷ Buradan hareketle Kur'ân, dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibaret olup süratle geçeceğini söyler.⁹⁸ Bu nedenle kişi, dünya için çalışırken kendisini ona kaptırmama gerekmektedir.⁹⁹ Çünkü dünya şatafatı, insana ahiretini unutturarak, onun ahiret için çalışmasını engelleyebilir.¹⁰⁰ Yanı sıra Kur'ân, insanı şeytanın ve şeytan vâri insanların da aldatılabileceğine dikkat çeker.¹⁰¹ Bununla birlikte Kur'ân, muhataplarına dünyadaki nimetlerin bir süreliğine imtihan maksadıyla verilip ardından geri alınacak aldatıcı bir süs olduğunu hatırlatır.¹⁰² Ahirete kıyasla dünyada verilmekte olan şeylerin bir hiç hükmünde olacağını,¹⁰³ Allah katındaki nimetlerin çok güzel olduğunu¹⁰⁴ şu halde ahiretin tercih edilmesi gerektiğini vurgular. Zira yaşamdan alınacak lezzet ve hazların sonsuz bir şekilde asıl orada yaşanacağını¹⁰⁵ ve dünya ile kıyaslandığında ahiretin daimi ve sonsuz olduğunu ihtar eder.¹⁰⁶

Kur'ân, yaşanan vaktin hızla aktığını ifade için müşahhas örnekler de vermiştir. Bunlardan biri Hz. Üzeyir'in başından geçen durumdur. Bilindiği üzere Hz. Üzeyir'in¹⁰⁷ ruhu kendisinden 100 senelik bir zaman için alınmış ve ardından ruhu iade edilip de kendisine yöneltilen "Ne kadar zaman burada kaldın?" sorusuna o: "Belki bir gün belki daha az!" cevabını vermiştir.¹⁰⁸ Benzer şekilde zalim bir yöneticinin zulmünden kaçıp mağaraya sığınan gençlerin ay takvimi ile 300, güneş takvimi ile 309 yıl ruhları alınmış ve nihâyetinde ruhları iade edildiğinde "Ne kadar zamandır buradasınız?" sorusuna cevapları "Belki bir gün belki daha az." olmuştur.¹⁰⁹

Özellikle müşrikler bin yıl yaşamak istemelerine rağmen - bu zaman kendilerine verilse bile-¹¹⁰ Üzeyir ve Ashab-ı Kehf örneklerinde görüldüğü üzere ahirette çeşitli vakitlerde kendilerine sorulacak olan "Siz dünyada ne kadar kaldınız?" sorusuna "On gün veya bir gün."¹¹¹ "Bir gün veya daha az."¹¹² "Gündüzün bir saati, güneşin batışı veya kuşluk vakti"¹¹³ kadar.¹¹⁴ "Gerçekten az bir miktar kaldık."¹¹⁵ gibi cevaplayacaklarını haber vermiştir.

Ayrıca müminlerin dünyaya o kadar değer vermemesi gerektiği yani iman etmeyenlerin zenginliklerinin fakir olan müminlerin kalbinde olumsuz bir soru işareti doğurmamasının icap

⁹⁷ Kur'an-ı Kerim, *Hadid* 57/20; *Kehf* 18/45; *Yunus* 10/24; *Yunus* 10/23-24; *Kehf* 18/45; *Zümer* 39/21.

⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, *Enam* 6/32; *Ankebut* 29/64; *Muhammed* 47/36.

⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, *Fatır* 35/5; *Lokman* 31/33.

¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, *Âl-i İmran* 3/185; *Enam* 6/80,130; *Araf* 7/51; *Hadid* 57/20.

¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim, *Nisa* 4/119-120; *Enam* 6/112; *Araf* 7/22; *Fatır* 35/5, 20.

¹⁰² Kur'an-ı Kerim, *Kasas* 28/60; *Şura* 42/36; *Zuhruf* 43/35; *Hadid* 57/20.

¹⁰³ Kur'an-ı Kerim, *Nisa* 4/77; *Tevbe* 9/38; *Rad* 13/26.

¹⁰⁴ Kur'an-ı Kerim, *Âl-i İmran* 3/142; *Nisa* 4/94; *Enam* 6/32; *Nahl* 16/30.

¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, *Ankebut* 29/64; *Muhammed* 47/36.

¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, *Ala* 87/16; *Kasas* 28/60; *Taha* 20/131.

¹⁰⁷ er-Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, c.VII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401, s. 31; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c.I, s. 561, Yazır, *Hak Dini*, c.II, s. 180; Mehmet Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân Tefsîri'l-Kur'ân*, c.II, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1967, s. 483.

¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/259.

¹⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/19.

¹¹⁰ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/96.

¹¹¹ Kur'an-ı Kerim, *Taha* 20/103-104.

¹¹² Kur'an-ı Kerim, *Müminün* 23/113.

¹¹³ "Arabistan'da şafaklar ile alacakaranlıklar çok kısa sürerdi." Bkz. Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Ali Çavuşoğlu), İstanbul: Akçağ Yay., 2004, s. 22.

¹¹⁴ Kur'an-ı Kerim, *Naziat* 79/46; *Yunus* 10/45; *Ahkaf* 46/35; *Rum* 30/55.

¹¹⁵ Kur'an-ı Kerim, *İsra* 17/52; *Kehf* 18/19.

ettiği de ifade edilmiştir.¹¹⁶ Çünkü geçici olana ümit bağlanmaz, Allah'ın rızasını kazanmak için iman ehlinin işlediği salih ameller,¹¹⁷ oyun, eğlence ve ticaretten çok daha üstündür.¹¹⁸ Kur'ân, muhataplarına kendisini kabul etmeyen kimselere dünyada verilen nimetlerden daha fazlasının bile verilebileceğini, öyle ki konaklarını gümüş tavanlar ile donatılabileceğini, tavanı gümüş olabilecek evlerin kapıları da gümüşten olabileceğini fakat Müminlerin kalplerinde olumsuz sorular oluşmasını ve zenginliğe aldanıp imanlarından olmasınlar diye bu durumun gerçekleşmediğini haber vermektedir. Kaldı ki bu varsayımlardaki zenginlik bile ahirette müminlere verilecek olanların yanında bir hiç hükmündedir¹¹⁹ ve tüm bu göz kamaştırıcı ve nefsi tatmin edici özellikleri ile dünya aslında sadece bir aldatmacadır.¹²⁰ Dolayısıyla hem Mekke dönemindeki müminler hem takip eden zamanlar boyunca gelecek müminlere ders niteliğinde Ey güçsüz Müslümanlar! Gerek Mekkeli gerekse dünyanın başka yerlerindeki *zenginlerin zenginliğine, şeytanın oyununa gelerek kanmayın.*¹²¹ Resule verdiğiniz sözü dünya karşılığı satmayın denilmiştir. Çünkü Allah dilediğine lütfundan bol bol verir, dilediğinin rızkını daraltır. Asıl ahirette cehennemden uzaklaştırılıp cennete girdirilen kimseler kurtulur ve sonsuz nimetlere onlar kavuşurlar.¹²²

Tüm bunlardan sonra Kur'ân: "*Bütün bu gerçeklere rağmen dünyayı seçip ahireti ardınıza mı bırakıyorsunuz.*"¹²³ sorusunu muhataplarına yöneltir. Dolayısıyla Kur'ân, muhataplarına geçici olan ile daimi olanı mukayese yolu ile göstermekte ve muhataplarına zımnen, ister ebedi kalınacak ister geçici durulacak yer için hazırlık yapın seçim sizin demektedir.

2.3.2. Mükâfat ve Ceza Açısından Cennet-Cehennem Mukayeseleri

Yeniden dirilip de dünyada işlenen eylemlerin değerlendirilmesinden, amel defterlerinin verilmesinden ve nihayet yüzlerin sürûr içinde olması veya hüzne bürünmesinin ardından dünyada istenildiği gibi hareket edenlerin¹²⁴ huzurlarına genişliği göklerle yerin genişliği miktarınca büyük olan ¹²⁵ Cennet getirilir.¹²⁶ Bu kimseler, huzurlarına getirilen cennetin açılmış kapılarından girer. Bu esnada melekler de onlara eşlik eder ve "Sabretmenize bedel size selamlar, olsun. Dünya diyarının ne güzel âkıbetidir bu!"¹²⁷ derler. İslam'ı kabul etmeyenler ise çok uzaklardan Cehennemden öfkeli kükreyişlerini işitirler,¹²⁸ ardından Cehennem açık bir şekilde belirir.¹²⁹ Orayı hak edenler ise "Vay başımıza gelene! Ne olur, dünyaya bizi geri gönderin, yemin olsun ki Rabbimizin âyetlerini yalanlamayacağız, aksine onlara iman edeceğiz."¹³⁰ diye yakınırlar. Buna mukabil onlara işlediklerinizin mukabili olarak, ister dayanın, ister dayanmayın,

¹¹⁶ Kur'an-ı Kerim, *Âl-i İmran* 3/196; *Taha* 20/131; *Tevbe* 9/55

¹¹⁷ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/46; *Şura* 42/36, ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 621.

¹¹⁸ Kur'an-ı Kerim, *Cuma* 62/11.

¹¹⁹ Kur'an-ı Kerim, *Enam* 6/32; *Rad* 13/26; *Zuhruf* 43/33-35; *A'la* 87/16.

¹²⁰ Kur'an-ı Kerim, *Mümin* 40/39.

¹²¹ Kur'an-ı Kerim, *Nahl* 16/95-96, bkz: ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 583.

¹²² Kur'an-ı Kerim, *Rad* 13/26; *Âl-i İmran* 3/185.

¹²³ Kur'an-ı Kerim, *Tevbe* 9/38, *İnsan* 76/27; *Kiyamet* 75/20-21. Bkz. Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, s. 56.

¹²⁴ Kur'an-ı Kerim, *Hacc* 22/14; *Ankebut* 29/58; *Feth* 48/17; *Kaf* 50/31-34; *Mülk* 67/12; *Naziat* 79/40

¹²⁵ Kur'an-ı Kerim, *Âl-i İmran* 3/133; *Hadid* 57/21.

¹²⁶ Kur'an-ı Kerim, *Şuara* 26/90.

¹²⁷ Kur'an-ı Kerim, *Rad* 13/25; *Sad* 38/50; *Ahzap* 33/44.

¹²⁸ Kur'an-ı Kerim, *Furkan* 25/12.

¹²⁹ Kur'an-ı Kerim, *Naziat* 79/36; *Şuara* 26/47.

¹³⁰ Kur'an-ı Kerim, *Enam* 6/27,30; *Şuara* 26/102; *Müminun* 23/105-107; *Fatır* 35/37; *Ahkaf* 46/34; *Araf* 7/53; *Tur* 52/15.

defolun o cehenneme, sonuç değişmeyecek¹³¹ diye cevap verilir. Pişmanlık duyanların aksine, ilk gruptakiler duydukları hayranlık nedeniyle “Subhanallah!” Muhteşemsin ey Allah'ım! Bizlerden hüznü gideren Rabbimize hamd olsun, O gerçekten de affedenmiş, yapılan şükre sınırsız karşılık verenmiş.¹³² “Elhamdülillah!” O Allah'a ki sözünde durdu ve istediğimiz yerinde oturacağımız şekilde Cennet'ine bizi yerleştirdi.¹³³ Eğer O bize hakiki yolu göstermemiş olsaydı biz bu yolu asla bulamazdık¹³⁴ diyerek hayranlıklarını sürdürürler.

Kur'ân muhataplarına, cennete girdirilen kişilerin orada karşılaşacakları durumu en ince detayına kadar tasvir eder. Buradaki temel maksat muhatapların iç dünyalarını harekete geçirmektir. Bu sayede kişi muhteşem nimetlere ulaşabilmek için çaba sarf etmesi gerektiğini anlayacaktır. Zira Cennet öyle bir yerdir ki içinde ebedi kalınacak,¹³⁵ ölüm olmayacak,¹³⁶ oradan çıkmak istenmeyecek¹³⁷ zemherinin soğukluğu, güneşin yakıcılığı hissedilmeyecektir.¹³⁸ Orada cehennemden öfkeli kükreyişleri duyulmayacak,¹³⁹ cennetten çıkarılmayacağına¹⁴⁰ cehenneme girdirilmeyeceğine kişi emin olacaktır.¹⁴¹ Atalarından, ailesinden, nesillerinden iman etmiş¹⁴² salih kimseler ile¹⁴³ bir arada bulunacak, nebiler, sıddıklar, şehidler ve salih kimseler ile arkadaşlık edecek,¹⁴⁴ aklın hayal bile edemeyeceği mükemmellikte köşkler içinde oturacaktır.¹⁴⁵ O, tatları çok farklı fakat çok başka lezzetlerde olan üzüm,¹⁴⁶ kiraz, muz,¹⁴⁷ hurma ve nar¹⁴⁸ gibi çeşitli meyvelerin¹⁴⁹ bulunduğu bahçelerde eşleri ile beraber olacaktır.¹⁵⁰ O, astarı atlastan olan¹⁵¹ cevherler ile işlenmiş yüksek tahtlarda¹⁵² serilmiş halılar üzerine sıra sıra dizilmiş yeşil renklerdeki nefis yastıklara¹⁵³ yaslanacak ve saçılmış inci gibi¹⁵⁴ hizmetçilerin¹⁵⁵ sunduğu cennet şaraplarını, mizacı zencefil¹⁵⁶ kâfur olan gümüşten ve altın¹⁵⁷ kadehlerden içecektir. Bu şarapları tarifsiz bir mutluluk içinde içerken ne bir sersemleme, ne bir baş ağrısı, ne mide bulantısı ne de bir hastalık hissetmeyecektir.¹⁵⁸ Yine o, hiçbir gereksiz, boş, yalan ve günah söz duymayacak,¹⁵⁹

¹³¹ Kur'an-ı Kerim, *Yasin* 36/64; *Tur* 52/16.

¹³² Kur'an-ı Kerim, *İbrahim* 14/23; *Fatır* 35/34.

¹³³ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/74.

¹³⁴ Kur'an-ı Kerim, *Araf* 7/43.

¹³⁵ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/25; *Hud* 11/108; *Kehf* 18/3.

¹³⁶ Kur'an-ı Kerim, *Duhan* 44/56.

¹³⁷ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/108.

¹³⁸ Kur'an-ı Kerim, *İnsan* 76/13.

¹³⁹ Kur'an-ı Kerim, *Enbiya* 21/102.

¹⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, *Zuhruf* 43/74.

¹⁴¹ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/61; *Tur* 52/18.

¹⁴² Kur'an-ı Kerim, *Tur* 52/21.

¹⁴³ Kur'an-ı Kerim, *Mümin* 40/8; *Tur* 52/21.

¹⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, *Nisa* 4/69.

¹⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/20; *Furkan* 25/75.

¹⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, *Nebe* 78/32.

¹⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/28-29.

¹⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, *Rahman* 55/68.

¹⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/25.

¹⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, *Rahman* 55/48; *Nebe* 78/32.

¹⁵¹ Kur'an-ı Kerim, *Rahman* 55/54.

¹⁵² Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/15; *Ğaşiye* 88/13.

¹⁵³ Kur'an-ı Kerim, *Ğaşiye* 88/14-16.

¹⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, *Tur* 52/24.

¹⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, *İnsan* 76/19.

¹⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, *İnsan* 76/5, 17.

¹⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, *Zuhruf* 43/71, *İnsan* 76/15.

¹⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/19.

¹⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, *Tur* 52/23; *Nebe* 78/35; *Vakıa* 56/25.

gölgesi hiç bitmeyen¹⁶⁰ türlü türlü ağaçlar ile dolu¹⁶¹ o güzel bahçelerde daha evvel kendisine hiçbir insanın ve cinin dokunmadığı,¹⁶² inciyi, yakutu mercanı,¹⁶³ kuş tüyleriyle gizlenmiş bir yumurtayı andıran,¹⁶⁴ bütün dikkatini,¹⁶⁵ benliğini, simsiyah gözleriyle eşine yöneltmiş¹⁶⁶ hiçbir sıkıcı özelliği olmayan tertemiz¹⁶⁷ eşleri ile beraber yaşayacaktır.¹⁶⁸ Canı her ne istiyorsa,¹⁶⁹ kuş eti, meyve vs.¹⁷⁰ önünde ve sürekli olarak hazır bulunacaktır.¹⁷¹ Rengi, vasfı kokusu asla bozulmayan sudan, süttten, süzme baldan ve şaraptan nehirlerde¹⁷² veya tesnim,¹⁷³ me'în,¹⁷⁴ selsebil¹⁷⁵ adı verilen pınar başlarında halis, mühürlü,¹⁷⁶ bembeyaz ve içene lezzet verecek şaraplardan yudumlayacaktır.¹⁷⁷ Tatlı meşguliyetlere dalmış¹⁷⁸ fakat bu meşguliyette hiçbir bıkkınlık ve yorgunluk yaşamayacak,¹⁷⁹ üzerinde ipekten elbiselere bürünmüş,¹⁸⁰ altın, gümüş bileziklere ve incilere bezenmiş bir halde sefa sürecektir.¹⁸¹

Yukarıda vasıfları sunulan örneklere mukabil cehenneme giren kimseler de olacaktır. Onlar Cehenneme def edilince, tutuşturulmuş ateşin temelinden çıkan, tomurcuğu şeytanın başını andıran, eritilmiş madene benzeyen ve karınlarda sıcak suyun kaynaması gibi kaynayacak olan¹⁸² dikenlerden¹⁸³ zorla yedirileceklerdir. Ardından susadığı için su isteyenlere, sıcaklığından ötürü yüzleri kızartacak, bağırsaklarını paramparça yapacak, kaynar irin ve zehir karışımından oluşmuş sıvıdan içirileceklerdir. Hiçbir serinliğin, uykunun, rahatın ve susuzluğu giderecek bir suyun bulunmadığı bir ortamda, kaynar bir sıvı ve kanla karışık bir irinden¹⁸⁴ içmek zorunda kalan kişi bu sıvıyı yutmaya çalışacak fakat onu yutamayacak ve ateşin dibinden tekrar önceki yerlerine döndürülecekler.¹⁸⁵ Her ne zaman cehennemden çıkmak isteseler gerisin geriye döndürülecekler ve onlara “Yaptıklarınızın cezasını çekin.” denilecektir¹⁸⁶ Ateşte çekecek oldukları azap nedeniyle her daim inleme ve ağlama, göğüs kafesini yırtacak derecede zorlayacak nefes alma halleri yaşanacaktır.¹⁸⁷ Ölümüne sebep olan her şey kişiyi kuşatsa da o,

¹⁶⁰ Kur'an-ı Kerim, *Rad* 13/15; *Vakıa* 56/30.

¹⁶¹ Kur'an-ı Kerim, *Rahman* 55/48.

¹⁶² Kur'an-ı Kerim, *Rahman* 55/56.

¹⁶³ Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/22.

¹⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, *Saffât* 37/49.

¹⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, *Sad* 38/52.

¹⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, *Saffât* 37/48-49; *Vakıa* 56/36.

¹⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/25; *Rahman* 55/74.

¹⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, *Hicr* 15/54.

¹⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, *Yasin* 36/57; *Nahl* 16/31; *Kaf* 50/35; *Fussilet* 41/31; *Tur* 52/22.

¹⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/20-21, 32-33.

¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim, *Dehr* 76/14; *Rad* 13/35.

¹⁷² Kur'an-ı Kerim, *Muhammed* 47/15.

¹⁷³ Kur'an-ı Kerim, *Mütaffifin* 83/27.

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, *Saffât* 37/45; *Vakıa* 56/18. Şiddetli akan su, bkz. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c.XXVI, s. 137.

¹⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, *İnsan* 76/18, “Adn cennetinden fıskırıp tüm cennetlere akan pınar.” Bkz. Yazır, *Hak Dini*, c.IIX, s.512.

¹⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, *Mütaffifin* 83/25-26, Allah'a yaklaştırılmış kulların katıksız içeceği, kitabı sağ yanından verilen iyi kullara ise içeceklerine karıştırılarak takdim edilen cennet pınarlarından bir pınardır. Bkz. Yazır, *Hak Dini*, c.IX, s. 78.

¹⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, *Saffât* 37/46.

¹⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, *Yasin* 36/55.

¹⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, *Fatır* 35/35.

¹⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, *Hacc* 22/13.

¹⁸¹ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/31; *Hacc* 22/23.

¹⁸² Kur'an-ı Kerim, *Duhan* 44/43-47.

¹⁸³ Kur'an-ı Kerim, *Ğaşiye* 88/6-7.

¹⁸⁴ Kur'an-ı Kerim, *Hakka* 69/36; *Nebe* 78/24-25; *Ğaşiye* 88/4-5.

¹⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/29; *Saffât* 37/62-68.

¹⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, *Hacc* 22/19-22; *Mümin* 40/70; *Secde* 32/20.

¹⁸⁷ Kur'an-ı Kerim, *Enbiya* 21/100.

ölmekten mahrum edilecek¹⁸⁸ ve ölmesine müsaade edilmeyecektir.¹⁸⁹ Bu nedenle de kişi cehennemde ne yaşayabilecek ne de ölebilecektir.¹⁹⁰ Yine o, üst üste binmiş ateşten zifiri karanlıkta¹⁹¹ serinletici etkisi olmayan ve içler karartan,¹⁹² alevden koruyamayan gölgeliklerde bulunacaktır,¹⁹³ Katrandan biçilmiş elbiseleri,¹⁹⁴ ateşten örtüleri¹⁹⁵ olup ayaklarının altından başlarının üzerinden,¹⁹⁶ kendilerini çepeçevre sarmalayan ateşin içinde kokuşmuş bir vaziyette birbirleri ile tartışacaklar ve ardından pişmanlıklarını itiraf edeceklerdir.¹⁹⁷ Cehennemdeki kişi, kendisini ateşten ancak yüzüyle (!) koruyabilecek,¹⁹⁸ fakat bu ateşin alevinin esintisi yüzüne temas ettiğinde onun yüzü kavrulacak, derisi, sinirleri yandığı için sırttır(!) vaziyetini alacaktır.¹⁹⁹ Ateşte yandıkça, vücutları paramparça olacağından, azabı yeniden ve iyice yaşaması için yeni vücutlar verilecek, derileri değiştirilecek ve ateşin harareti her ne zaman azalsa, yeniden harlandırılacaktır.²⁰⁰

Kur'ân, Cennet ve Cehennemin ayrıntıları ile açıkladıktan sonra karşılaştırıp tercih yapması için muhatabına şu soruları sorar:

“Bu durum mu daha iyi, yoksa davete icabet etmiş olan kişiye vaad edilen sonsuz cennet mi?”²⁰¹ Yani “Zakkum ağacı mı iyi, yoksa Cennette, bahsedilen ikramlar mı?”²⁰² Veya “Ateşte ebedi kalacak olan ve bağırsaklarını paramparça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu Cennetliklerin durumu gibi olur mu?”²⁰³ Ya da “kıyamet gününde cehenneme atılan mı, yoksa oraya huzur içinde varan kimse mi daha iyidir? İstedığınızı yapın. Kuşkusuz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”²⁰⁴

Kur'ân, muhataplarına davete icabet edenler ile etmeyenlerin ahirette karşılaşacak olduğu durumları mukayese için zikrettikten sonra *“İster iman edin, ister nankörlük edin”* seçimizde serbestsiniz. *“Artık kim dilerse Rabb'ine giden bir yol edinsin.”²⁰⁵* diyerek muhataplarını seçimlerinde özgür bırakır.

SONUÇ

Kur'ân, muhataplarının idrak seviyeleri farklı olması nedeniyle, her birisinin algısına ayrı ayrı hitapta eder. Bu hitaplardan biri de mukayeseli yani ikili anlatım metodudur. Bu hitap türünde çeşitli yöntemlerden yararlanılır. Geçmişten örnekler getirmek bu yöntemlerden biridir. Kişiye geçmişte yaşamış bazı modellerin davranışları iyisi ve kötüsü ile beraber sunulur ve buradan hareketle aynı tavırları gösteren sonraki muhataplara göndermeler yapılır. Zor

¹⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, *İbrahim* 14/16-17.

¹⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, *Fatır* 35/36.

¹⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, *Taha* 20/74; *Ala* 87/13.

¹⁹¹ Kur'an-ı Kerim, *Kehf* 18/22; *Zümer* 39/16.

¹⁹² Kur'an-ı Kerim, *Vakıa* 56/42-43.

¹⁹³ Kur'an-ı Kerim, *Mürselat* 77/30-33.

¹⁹⁴ Kur'an-ı Kerim, *İbrahim* 14/50; *Hacc* 22/19.

¹⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, *Araf* 7/41.

¹⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, *Ankebut* 29/55.

¹⁹⁷ Kur'an-ı Kerim, *Şuara* 26/95-96.

¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, *Zümer* 39/24.

¹⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, *Müminün* 23/104.

²⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, *İsra* 17/97.

²⁰¹ Kur'an-ı Kerim, *Furkan* 25/15.

²⁰² Kur'an-ı Kerim, *Saffât* 37/62.

²⁰³ Kur'an-ı Kerim, *Muhammed* 47/15.

²⁰⁴ Kur'an-ı Kerim, *Fussilet* 41/40.

²⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, *İsra* 17/107; *Kehf* 18/29; *Müzzemmil* 73/19; *İnsan* 76/29; *Nebe* 78/39; *Fussilet* 41/40.

durumda olsa da Allah'ın gösterdiği doğrultuda hareket eden insanların bu zor durumdan kurtuldukları, aykırı davranan insanların ise yaşayacakları musibetler hatırlatılır. Bundan sonra ona, geçmişte yaşayanların benzer davranışlarını sergilersen neden sen de aynı sonuçlar ile karşılaşmayasın ki şeklinde bir mesaj verilmiş olur.

Geçmişten örneklemeler getirmekten başka bu türden anlatımda tekrardan da yararlanılır. Tekrar sayesinde aktarılmak istenen şey, bireyin dünyasında daha kalıcı olur. Bu sebeple Kur'an bir şeyi bir defa karşılaştırmakla yetinmez. Etkin ve kalıcı olması adına bir şey farklı şekillerde birden fazla mukayese edilir. Fakat bu mukayese tek düze olmadığı için muhatabı bıktırmamakta, bilakis her defasında aynı şeyin farklı yönleri zarif bir anlatımla sunulmuştur.

Tekrardan başka mukayeseli anlatımda temsil ve tasvir metodundan da yararlanılmıştır. Zira bir şeyin temsîl ve tasvîr ile gösterilmesi de muhatabın dünyasında etkili izler bırakabilmektedir. Bu sayede doğrudan hitap edilmemek suretiyle o kişi ötekileştirilmemiş üstelik merak duygusu da diri tutulmuş olmaktadır. Doğrudan hedef alınmamasının yanı sıra merak duygularının canlı tutulması sonucunda bireyin ön yargısı da kırılmış olur. Aslında hedeflenen de bu ön yargının kırılmasıdır. Çünkü kişiye ulaşmanın önündeki en büyük engel onun ön yargısıdır. Bunun kalkması durumunda birey daha sağlıklı düşünebilecektir. İşte bu nedenle mukayeseli anlatımda tasvîr ve temsîl yönteminde de istifade edilmiştir.

Mukayesede en aktif rolü soru sorma işlemi üstlenir. Zira Kur'an'ın yönelttiği sorular muhatabın zihnini yoracak tarzda değildir. Aksine uzun düşünmelere gerektirmeyecek tarzda açık sorular sorulur. Aslında her şey ortadadır. Kur'an bunlardan hangisini seçersin ya da hangisi daha iyi gibidir gibi sorular sormak suretiyle muhatabını seçim yapmaya yönlendirir. Burada kişiye düşen, bu seçeneklerden birisini tercih etmek ve ardından seçimine uygun hareket etmektir.

Kur'an, bütün bu karşılaştırmalardan sonra seslendiği muhatablarına: dileyen hidayete giden bir yol tutsun dileyen küfründe kalsın, diyerek seçimlerinde onları özgür bırakır fakat bu özgürlüğün sorumluluğu olduğu ihtarını da ihmal etmez.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim Mahmud b. Yusuf, (2000), *Uslûbu'l-İstifhâm fi'l-Kur'ân*, Şam: Mektebetü Gazali.
- Âlûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmud, Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Ateş, Süleyman, (1990), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Nesriyat.
- Aydın, Hayati, (2006), *Kur'an'da Psikolojik İkna*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd (h. 1420), *Me'âlimü't-tenzîl*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, v.d.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arab.
- Beydâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (h.1425), *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, C.I-III, Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Buladı, Kerim, (2010), *Kur'an Kendisini Nasıl Tanıtır?*, İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Çelikkol, Yaşar, (2003), *İslam Öncesi Mekke*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Derveze, İzzet, (2011), *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed*, (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul: Düşün Yayınları.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (h. 1400), *el-Câmiu's-sahîh: el-Müsnedü min Hadîsi Rasûlillahi ve Sünenihi ve Eyyâmihî*, (nşr.: Muhibbüddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdülbaki), Kahire: el-Matbaatü's-selefiyye.
- el-İsfahânî, er-Râğıb, (2012), *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları.
- er-Râğıb el-İsfahânî, (2012), *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları.
- Günaltay, Şemseddin, (1997), *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebu'l-fidâ İsmâîl (h. 1420), *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, I-IV, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- İzutsu, Toshihiko, (2002), *God and Man in the Qur'an*, Kuala Lumpur: Islamic Book Trust.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*, C.I-X, (çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul: Hikmet yayınları.
- Lings, Martin, (2004), *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Ali Çavuşoğlu), İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıdâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l Fikr.
- Mukâtil, b. Süleymân (h. 1424), *Tefsîru Mukâtil*, C.I-III, (thk. Ahmet Ferid), Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye,
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed (h. 1429), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, C.I-III, Beyrut: Dâru İbn Kesir.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer (h. 1401): *Mefâtîhu'l-ğayb*, C.I-XXXII, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Sâbûnî, Muhammed, (h. 1421), *Safvetü't-Tefâsîr*, C.I-III, Beyrut: Daru'l Fikr.
- Vehbi, Mehmet, (1967), *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi: *Hak Dîni Kur'an Dili*, C.I-IX, İstanbul: Azim Dağıtım.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (h. 1425), *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Marife.